

ریخت‌شناسی رمان فرنگیس مبتنی بر شکلواره کلود برمون و تطبیق آن با مضمون پوستره‌های دفاع مقدس

چکیده

ریخت‌شناسی آثار ادبی از روش‌های می‌باشد که به ارائه یک الگوی کلی برای تحلیل آثار ادبی می‌پردازد. ریخت‌شناسی شناخت شکل و ساختار یک اثر ادبی و چگونگی تأثیرگذاری آن بر محتوای اثر است. در عرصه ریخت‌شناسی داستان، افراد زیادی به ارائه الگو پرداخته‌اند. کلود برمون، زبان‌شناس و روایت‌شناس ساختارگرای فرانسوی یکی از افرادی است که در این زمینه تلاش‌های فراوانی کرده است. در این پژوهش سعی بر آن است تا به بررسی رمان «فرنگیس» براساس نظریه کلود برمون پرداخته شود تا این موضوع اثبات شود که نویسنده با کنار هم گذاشتن پی‌رفت‌ها و توالی‌های مختلف زنجیره‌ای، انضمامی و پیوندی؛ باعث به‌وجود آمدن طرح و پیرنگ منسجمی در داستان می‌شود. در بررسی‌های انجام شده، این نتیجه اتخاذ شد که رمان «فرنگیس» متشکل از پی‌رفت‌ها و توالی‌های مختلف است. در پوستره‌های دفاع مقدس نیز می‌توان با تکیه بر ریخت‌شناسی به مضامین و توالی‌های موضوعی موجود پی برد. این رویکرد یاست که هنرمندان نیز مانند نویسندگان و ادبا در آثار خود دنبال می‌کنند.

اهداف پژوهش:

۱. ریخت‌شناسی رمان فرنگیس براساس نظریه کلود برمون.
۲. بررسی مضمونی پوستره‌های دفاع مقدس.

سؤالات پژوهش:

۱. ریخت‌شناسی رمان فرنگیس براساس نظریه کلود برمون چگونه است؟
۲. مضمون پوستره‌های دفاع مقدس چگونه است؟

کلیدواژه‌ها: پی‌رفت، رمان فرنگیس، ریخت‌شناسی، پوستره‌های دفاع مقدس.

مقدمه

اثر ادبی محصول شرایط و اوضاع روزگار نویسنده است. وضعیت جامعه، نویسنده یا شاعر را بر آن می‌دارد تا به انعکاس آن دوران در آثار خود برآید. ادبیات دفاع مقدس از سال‌های ابتدایی جنگ تحمیلی شروع شد. این ادبیات به موضوعات و مسائل مرتبط با هشت سال جنگ تحمیلی می‌پردازد و در قالب‌های ادبی از جمله داستان، شعر و خاطره و ... نوشته شده است. ادبیات دفاع مقدس آینه تمام‌نمایی است برای نشان‌دادن تجربه‌ها و آرمان‌های ملتی که هشت سال با عظمت، ایمان، عشق، شهادت‌طلبی، رشادت و ولایت‌مداری در مقابل جنایتکارترین جنایت‌پیشگان تاریخ ایستادگی کرد. نویسندگان ادبیات دفاع مقدس کسانی هستند که یا جنگ را خود تجربه کرده‌اند و یا از نزدیک در میدان جنگ حضور مستقیم نداشته ولی خواسته یا ناخواسته در زمان جنگ در این کشور درگیر جنگ بوده‌اند. نسل دفاع مقدس، نسلی برآمده از شرایط پرتکاپویی است که حرکت و زایش از ویژگی‌های آن است و از آنجایی که خود در بطن حرکت بوده به تحولات پرداخته وسیعی در ارائه واقعیت‌ها دارد.

برموم امکان‌پذیری منطقی هر روایت را مطرح می‌کند تا از درون آن‌ها یک الگوی عام و شامل برای روایت استخراج کند. به نظر او باید در یک روایت سه مرحله را از یکدیگر تفکیک کرد: امکان بالقوه، فعلیت و تحقق. این اصطلاحات به‌طور کلی به معنای مراحل است که امکان کنش، گذار به کنش و نتیجه کنش یا دستاورد را بیان می‌کند. نخستین مرحله، فاقد کنش است. روایت، زمینه‌ای را می‌چیند تا امکان‌پذیری کنش را فراهم آورد. برای مثال، توصیف یک چشم‌انداز کاملاً تهی ما را منتظر نگه می‌دارد تا بدانیم بعد چه رخ خواهد داد و در واقع در انتظار کنش بمانیم. در دومین مرحله عنصری به روایت افزوده می‌شوند و آن را به جریان می‌اندازد (+) ولی افزوده نمی‌شوند و در این صورت اتفاقی رخ نخواهد داد (-) چنانچه در مرحله دوم گزینه (-) انتخاب شود، آنگاه دیگر روایت چندانی پیشرو نخواهیم داشت با این حال، چنین حالتی منطقی و به‌طور کامل امکان‌پذیر است. اگر روایت ادامه یابد (انتخاب گزینه +) دو حالت برای رسیدن به مرحله سوم یا همان دستاورد قابل تصور است. ممکن است روایت دنبال شود یا نشود، زیرا ممکن است گذار به کنش به هدفش دست یابد و یا نیابد در هر دو حالت وضع موجود به‌ویژه اگر کنش به موفقیت نینجامیده باشد به‌عنوان یک نقطه شروع تازه عمل می‌کند (برتنس، ۱۳۸۹: ۸۳).

امکان تازه‌ای برای ادامه روایت فراهم می‌آورد.

در حالتی که چرخه تازه‌ای آغاز شود ممکن است روایت دوباره بین کنش (+) و عدم کنش (-) یکی را برگزیند و اگر کنش را انتخاب کند دوباره امکان‌گزینش میان دستاورد (+) و شکست (-) را خواهد داشت (برتنس، ۱۳۸۴: ۸۳). این ویژگی شاخص رویکردهای دوگانه برموم، در ازای کارکردهای هر پی‌رفت امکان تطبیق این نظریه بر روی پیرنگ هر داستان را قابل اجرا و عملی می‌کند، چون تأکید این نظریه بر پایه سه اصل استوار است: اول اینکه هر شخصیتی که وارد میدان داستان می‌شود ملزم به انجام کنشی نیست و در انتخاب‌های پیش روی خود می‌تواند آزادانه عمل کند. دوم اینکه نتیجه داستان حتماً به پیروزی قهرمان یا قهرمانان داستان منجر نمی‌شود و احتمال شکست وجود دارد و سوم اینکه تغییر شخصیت‌ها از کنشگر به کنش‌پذیر و برعکس نیز وجود دارد. این الگو از الگوی پراپ کارآمدتر است، زیرا شکست قهرمان را نیز دربر دارد قهرمان روایت الزاماً همیشه پیروز و فاتح نیست ممکن است در مواردی قهرمان دچار شکست و عدم موفقیت شود و این امر در برخی الگوهای تحلیل ساختاری روایت مغفول مانده است (اخوت، ۱۳۷۱: ۲۰).

از نظر برمون توالی در روایت ۲ نوع است: ۱- توالی ابتدایی یا بسیط؛ ۲- توالی مرکب و پیچیده. توالی ساده به سه طریق به توالی پیچیده تبدیل می‌شود: ۱- توالی زنجیره‌ای؛ از پشت سرهم قرار گرفتن چند پی‌رفت ساده به وجود می‌آید؛ ۲- توالی انضمامی؛ این توالی سلسله‌وار نیست بلکه توالی در دل توالی دیگر پدید می‌آید؛ ۳- توالی پیوندی؛ این توالی در پیوند با عملکرد رقیب شکل می‌گیرد. در نظریه برمون شخصیت‌های روایت یا فاعلی هستند یا مفعولی. آن دسته از شخصیت‌هایی که کنش را به انجام می‌رسانند، کنشگر هستند و آنان که کنش برایشان رخ می‌دهد، کنش‌پذیر می‌باشند. این پژوهش بر آن است تا داستان فرنگیس را براساس نظریه کلود برمون بررسی کند داستان فرنگیس، داستان زن جوانی است که حضور دشمن را در روستای مرزی خود دیده است. فرنگیس داستان زنان باغیرت ایران است که در مقام دفاع توانست سرباز دشمن را اسیر کند و نیروی دشمن را به خاک و خون کشد که آیا این کتاب می‌تواند بر پایه این نظریه تحلیل شود؟

نتیجه‌گیری

کلود برمون از جمله روایت‌شناسان فرانسوی است که برای ریخت‌شناسی داستان، یک الگوی مناسب ارائه کرده است. او در الگوی خود برای تحلیل داستان از پی‌رفت بهره جسته است. به عقیده او داستان متشکل از یک یا چند پی‌رفت می‌باشد توجه به بررسی موفقیت یا عدم موفقیت قهرمان در نظریه برمون، شکست قهرمانان داستان در بعضی از پی‌رفت‌های این رمان قابل توجه می‌باشد؛ اما در سایر الگوها مانند الگوی پراپ، شکست توجیه روایی ندارد و قهرمان حتماً باید پیروز شود. در بررسی شخصیت‌ها در این رمان این نتیجه اتخاذ شد که با تغییر کنش هر یک از شخصیت‌ها، صفت روانی او نیز به تبع تغییر می‌کند. مثلاً هنگامی که فرنگیس در نقش کنش‌پذیر است حالتی مظلوم و ملزم شده به خود می‌گیرد؛ در حالی که در نقش کنش‌گر، شخصیتی مقاوم، حمله‌گر، جسور و ملزم‌کننده پیدا می‌کند. تجربه واقعی سرشار از رنج و سختی قهرمان این رمان، بیانگر گوشه‌ای از اتفاقات و رخداد‌های هشت سال دفاع مقدس می‌باشد. این موضوع یکی دیگر از مطالب قابل تأمل در این رمان می‌باشد. بدین ترتیب، می‌توان نتیجه گرفت که رمان «فرنگیس» در قالب الگوی برمون قابل بررسی و تجزیه و تحلیل می‌باشد و به دیگر سخن، این رمان، مطابق با الگوی برمون هست. در پوستره‌های دفاع مقدس نیز مضامین مورد نظر در رمان فرنگیس مانند شجاعت، فرهنگ مقاومت و ترویج فرهنگ قهرمانی دیده می‌شود.

منابع و مآخذ:

- احمدی، بابک. (۱۳۹۰). ساختار و تأویل متن. چ ۱۳، تهران: نشر مرکز.
- اخوت، احمد. (۱۳۷۰). دستور زبان داستان. اصفهان: فردا.
- اسکولز، رابرت. (۱۳۸۳). درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات. ترجمه: فرزانه طاهری، چ دوم، تهران: آگه.
- ایگلتون، تری. (۱۳۸۰). پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی. ترجمه عباس مخبر، چ ۲، تهران: نشر مرکز.
- بارت، رولان. (۱۳۸۷). درآمدی بر تحلیل ساختاری روایت. ترجمه: محمد راغب، تهران: فرهنگ صبا.
- برسler، چارلز. (۱۳۹۳). درآمدی بر نظریه‌ها و روش‌های نقد ادبی. ترجمه مصطفی عابدینی فرد، چ ۳، تهران: نیلوفر.
- رضانی، صدیقه؛ داخواه، پژمان. (۱۴۰۲). «تحلیل و بررسی نمادشناسانه پوستره‌های دفاع مقدس (مطالعه موردی: پوستره‌های ابوالفضل عالی)». نخستین کنفرانس ملی گرافیک و رویکردهای تعاملی میان‌رشته‌ای.
- ریمون کنان، شلومیت. (۱۳۸۷). روایت داستانی، بوطیقای مصر. ترجمه: ابوالفضل حرّی، تهران: نشر نیلوفر.

- سمیع، زهرا؛ حسن پور، محسن. (۱۳۹۴). «بررسی محتوا در پوستره‌های دفاع مقدس از سال ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷». کنفرانس بین‌المللی یافته‌های نوین پژوهشی در علوم مهندسی و فناوری با محوریت پژوهش‌های نیازمحور. سلدن، رامان. (۱۳۷۵). نظریه ادبی و نقد عملی. ترجمه: جلال سخنور، چ ۱، تهران: پویندگان مهر.
- فتاحی، مهناز. (۱۳۹۴). فرنگیس. تهران: سور مهر.
- کالر، جاناتان. (۱۳۹۷). بوطیقای ساختگرا. ترجمه: کوروش صفوی، چ ۲، تهران: مینوی خرد.
- Barthes, R. (۱۹۷۷). "Introduction to the Structural Analysis of Narratives." Trans by s. Heath. *Image Music Text*. pp. ۷۹-۱۲۴. New York: Hill and Wang.
- Herman, D. (۲۰۰۵). "Histories of Narrative Theory (I): A Genealogy of Early Developments". Ed by Phelan, J. and Peter J. Rabinowitz (eds.), *A Companion to the Narrative Theory*, ۲nd edn. Oxford: Blackwell.
- Miller, J. E, Jr. (Ed). (۱۹۷۲). *Theory of Fiction: Henry James*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Steiner, P. and Davydov, S. (۱۹۸۴). *Russian Formalism: A Metapoetics*. Ithaca, NY: Cornell University Press.